

Валентина Титаренко,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0003-1599-9964
ktytar@ukr.net

Леся Ящук,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0003-4314-0807
lesjajashhuk@ukr.net

ПОЛОНІЗМИ В «КРЕМЕНЕЦЬКІЙ ЗЕМСЬКІЙ КНИЗІ 1578 РОКУ»

У статті описано полонізми, виявлені в книзі Кременецького земського суду 1578 року, розподілено їх за тематичними групами, звернуто увагу на поширеність, зокрема найбільше лексем польського походження в групі назв осіб за посадою, соціальним статусом, серед термінів юриспруденції тощо. Установлено, що низка слів була невід'ємним елементом ділового стилю, частина з них виявлена в канцелярських зворотах, ще інші потрапили в пам'ятку як результат польсько-української інтерференції, що була наслідком тогочасної мовної ситуації.

Засвідчено слова, які в пам'ятці вживалися з питомими дублетами або вступали в синонімічні зв'язки із запозиченнями з інших мов.

Поширені в тексті службові слова, які, напевно, переносилися за польським зразком таких документів.

Відсутність належної кодифікації, залежність від формуляра тексту, мовні інтерференційні процеси, зумовлені польсько-українською двомовністю, пояснюють значну варіантність виявлених слів, що властива різним рівням. Попри те що текст створювався в період, коли польська мова тільки починала активно проникати в усі царини суспільно-політичного життя українців, в аналізованій пам'ятці функціонує значна кількість полонізмів різноматематичного спрямування. Зіставлення з іншими пам'ятками пізнішого часу й різних територій показало, що хоч слова польського походження в пам'ятці представлені широко, але частотність їхнього вживання менша, ніж у писаних уже в XVII ст.

Ключові слова: полонізм, тематична група, канцелярський стиль, запозичення, дублет, пам'ятка.

Tytarenko Walentyna, Jaszczuk Lesia. Polonizmy «Krzemieńskiej Księżdzę Ziemskiej 1578 roku»

W artykule opisano polonizmy księgi Krzemienieckiego Sądu Ziemskiego 1578 roku, połączono w grupy tematyczne, oraz zwrócono uwagę na to, że najwięcej leksemów pochodzenia polskiego są w grupie nazw osób na podstawie stanowiska, statusu społecznego, wśród terminów jurysprudencji itp. Ustalono, że szereg wyrazów był nieodłącznym elementem stylu kancelaryjnego, część z nich była znaleziona w zwrotach kancelaryjnych, jeszcze inne utrafiły do pamiętki w wyniku interferencji polsko-ukraińskiej jako skutek ówczesnej sytuacji językowej.

Są wyrazy używane w pamiętce z właściwymi doubletami albo takie, które tworzyły połączenia synonimiczne z zapożyczeniami z innych języków.

W tekście są rozpowszechnione wyrazy służbowe, które zostały przenoszone na podstawie polskiego wzorca podobnych dokumentów.

Brak należytej kodyfikacji, zależność od formularza tekstu, językowe procesy interferencyjne, oraz dwujęzyczność polsko-ukraińska prowadzi do obecności różnych wariantów wyrazów na różnych

poziomach. Mimo tego, że tekst tworzył się w okresie, kiedy język polski tylko zaczynał aktywnie przenikać do wszystkich przestrzeni życia społeczno-politycznego Ukraińców, w analizowanej pamiętce funkcjonuje znaczna ilość polonizmów różnotematycznego kierunku. Zestawienie z innymi pamiętkami późniejszego czasu i różnych terytoriów pokazało, że chociaż wyrazy polskiego pochodzenia w pamiętce są przedstawione szeroko, lecz częstotliwość ich użytku jest mniejsza, aniżeli w pisanych już w wieku XVII.

Wyrazy kluczowe: *polonizm, grupa tematyczna, styl kancelaryjny, zapożyczenia, doublet, pamiętka.*

Tytarenko Valentina, Yaschuk Lesya. Polonisms in the «Kremenets Territorial Book of 1578 year».

The subject of the article's description is polonisms in the Kremenets Territorial Book of 1578 year, which was recently published. The book is written in the old Ukrainian clerical language of that time.

The analyzed names are divided into thematic groups. Most of the items of Polish origin is in the groups naming people by vocation (de(r)zha(v)ca, podstarostyy) and social status (pan, shlyahtych, mischanyyn), law terms (vyroku) etc.

A number of words was an integral part of the business style (zletsyl, vladzy), some of which were registered in the clerical patterns (vlostnoyu rukoyu, renka vlasna, zavytyy rok, dosyt uchynyty), the names of the holidays (Treh Kroley, sviatoho Myhaila), used as a court term for performing.

The polonisms, used with specific doublets (malzhonok – muzh, krolevskoy – korolevskoy, chotyrydesyat – sorok, krevnyy – krovnyy) or forming synonymic relations with words borrowed from other languages (martsa – marta, vo chlonkoh – vo artyculah), are attested.

The function words of Polish origin (volde, lech, kolviek), which were probably copied according to the Polish pattern of writing such documents, are quite common.

Lack of proper codification, dependence from the text form, language interference processes caused by Polish-Ukrainian bilingualism, explain significant variability of the attested words at different levels: vlastnyy – vlasnyy, vlostnost – vlastnost / vlasnost, krolevskaya – korolevskaya, renkoyu – rukoyu etc.

Despite the fact that the text was created during the period when the Polish language just began to actively penetrate into all areas of Ukrainian political and social life, a considerable number of multi-thematic polonisms function in the document under study. Comparison with other documents of later times and different territories showed that although the words of Polish origin in the record are widely represented, but the frequency of their use is lower than in the documents written in the seventeenth century.

Key words: *polonism, thematic group, clerical style, borrowing, doublet, record.*

Постановка проблеми. Видана нещодавно Кременецька земська книга 1578 р. [4] – одна з найдавніших пам'яток, котрі представляють територію Кременця. Досі з цього ареалу мали лише поодинокі актові справи, уміщені в збірках документів (Селянський рух на Україні 1569–1647 рр.; Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина; Українське повсякдення ранньомодерної доби; Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років тощо). Зміст пам'ятки становлять скарги, перенесення виписів до кременецького земського суду з інших судових установ, свідчення возних, заповіти та інші юридичні документи. Книга охоплює хронологічні межі з 30 травня до 12 жовтня 1578 року. У виданні подано 49 найбільш читабельних документів і п'ять перших аркушів, які містять перелік судових земських справ Кременецького повіту.

Публікація архівних матеріалів завжди становить цінність для дослідників багатьох царин науки – мовознавців, істориків, юристів, етнографів, географів, а також поціновувачів нашої минушини. У лінгвістичному аспекті кожна з подібних праць, окрім матеріалу для різномірного опису української мови в певний період, слугує важливим джерелом вияву

нових лексем, не засвідчених раніше форм, особливостей слововжитку, уточнення хронології мовних явищ тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впливи польської мови на українську в XVI–XVII ст. вивчали українські мовознавці (Л. Гумецька, Д. Гринчишин, М. Рогаль, С. Гриценко, Л. Гонтарук, В. Шимановський, І. Огієнко, В. Русанівський, В. Мойсієнко та інші), польські (М. Карплюк, М. Лесів, Й. Кость, Т. Лер-Сплавинський, С. Урбанчик та ін). Детально визначила й проаналізувала корелятивні пари обох мов у староукраїнській Л. Гумецька. Досить повний список публікацій з польсько-української тематики можна знайти в праці С. Гриценко [1].

Мета статті – виявити та проаналізувати полонізми в Кременецькій земській книзі 1578 року, простежити особливості їх функціонування.

Виклад основного змісту. Актова книга Кременецького земського суду писана за часів Речі Посполитої, коли ще польська мова не була офіційно затверджена як мова діловодства й особливо поширена в розмовному вжитку, проте активно впроваджувалася з боку польського уряду. Як зазначає П. Кулаковський, «полонізаційні тенденції в 70-х рр. XVI ст. ще наштовхувалися на сильний спротив значної частини української шляхти. Її вимоги стосувалися дотримання мовного статусу стосовно найважливіших державних документів, уключаючи конституції, видані для українських воєводств. Виніши урок з сейму 1569 р., коли привілеї Волинській та Київській землям, видані польською мовою, надалі так і не були перекладені, українська шляхта на сеймі 1578 р. домоглася не лише створення власного трибуналу, але й настояла, щоб конституція про це була видана, крім польської мови, ще й руським письмом та скріплена коронною печаткою навіть, коли ідею власного трибуналу в життя провести не вдалося й українські воєводства приєдналися протягом 1589–1590 рр. до коронного трибуналу, руська мова як діловодна для шляхти цих воєводств утвердилася в цій інституції вищого шляхетського судочинства. Проте така ситуація не була стабільною. Притік польської шляхти на українські землі, міжетнічні шлюби, які стали особливо популярними в середовищі князів та панів, навчання шляхетської молоді за кордоном, привабливість польської культури як більш розвиненої й проникнутої шляхетським етосом поступово готували ґрунт для зміни мовної ситуації спочатку в спілкуванні, приватному листуванні, а з часом і в офіційних установах» [3, с. 78]. Так відбувався вплив польської мови на українську, що можемо простежити в Кременецькій земській книзі 1578 року. Поява полонізмів у досліджуваній пам'ятці зумовлена кількома чинниками:

а) ідіолектом писаря, про походження якого не маємо достовірної інформації;

б) власне писарською практикою (вишколом писарів та залежність від формуляра – адже ведення актових і земських книг прийшло до нас із Заходу (Польща ← Чехія), тому окремі формули або калькувалися, або переносилися);

в) мовним середовищем, у якому перебували писарі і яке занотували в книги, роблячи записи дарувань, зізнань, скарг тощо, хоч тут не маємо певності наскільки такі записи зазнавали потім писарської коректури. Щоправда, не завжди можна розмежувати ці чинники в конкретному полонізмі.

Спостереження за мовою пам'ятки доводять, що текст насичений полонізмами, незважаючи на те що книга створювалася не в період активного функціонування польської мови на українських землях.

Часто такі запозичені найменування проникали разом з поняттями, які вони номінували. Серед них значна кількість **назв осіб за посадою**: *воискии* 96 (п. *wojski* [Br, с. 629]) 'урядник, який стежив за порядком і безпечністю у воєводстві й заступав каштеляна під час війни'; *возныи* 154 (стп. *wozny* [ЕСУМ I, с. 416]) 'возний, судовий пристав'; *подсудкомъ* 111 (п. *podśedek* калька з чеської мови [BS, с. 237]) 'підсудок'; *подкомории* 107 (стп. *podkomorze*, стч. *podkomořie* [BS, с. 237]) 'підкоморій: межовий суддя'; *подстаростии* 183 (стп. *podstarości* [BES II, с. 667]) 'підстароста, намісник старости'; *державца* 149 (п. *dzierżawca* [BES I, с. 327]) 'староста'; **за соціальним статусом**: *малжонка* 64 (п. *małżonka*, стч. *malženka* 'шлюбна жона'

утворене шляхом запозичення першої частини із свн. *mâl / mahal* і калькування другої із свн. *wîr* ‘дружина’ [ESB, с. 312]) ‘дружина’; *малжонок* 84 (п. *malżonek*, стч. *malżen* [ESB, с. 312]) ‘чоловік’; *посполитомъ* 124 (п. *pospolity* [SP XXVIII, с. 81–97]) ‘простонародний, звичайний’; *шляхтичу* 167 (п. *szlachcic / ślachcic* [ESB, с. 604]) ‘людина шляхетської верстви’; *зацных* 111 (п. *zastny*, ч. *vzácný* [BS, с. 465]) ‘шляхетський’; *мещанин* 102 (п. *mieszczanin* [BES II, с. 181]) ‘міщанин (житель міста)’, запозичене ще з кінця XIV ст. та ін.

Більшість слів польського походження, зважаючи на стиль та жанр пам’ятки, належить до **термінів юриспруденції**: *вечистый* 167 (стп. *wieczysty* [Тимченко 1, с. 95]) ‘споконвічний, вічний’; *владза* 156 (стп. *władza* [ESB, с. 704]) ‘влада, панування’, у якому питома польська форма *władza* була перекшталтована на чеський зразок з *-ла-*, як і в інших споріднених словах: *wládać, własny*); *всказанє* 81 (стп. *wskazanie* [Сл.УМ 5, с. 33–34]) ‘розпорядження’; *всказати* 143 (п. *wskazać* [Тимченко 1, с. 119–120]) ‘вказувати’; *выкрочил* 159 (стп. *wykraczać, wykroczyć* [Вг, с. 268; Тимченко 1, с. 141]) ‘зловживати’; *выналезкомъ* 128 (стп. *wynalazek* [ESB, с. 719]) ‘домовлення’; *выналезли* 106 (стп. *wynaleść* [ESB, с. 743]) ‘знайти’; *вырекиса* 176 (п. *wyrzekać* [Вг, с. 474]) ‘відмовлятися’; *вырок* 90 (п. *wyrok* [ЕСУМ I, с. 380]) ‘вирок’; *дєдицтво* 143 (стп. *dziedzictwo* [ESB, с. 139–140]) ‘спадок’; *злецил* 82 (стп. *zlecić* [Вг, с. 292]) ‘доручити’; *зыскъ* 66 (п. *zysk* [ESB, 748]) ‘вигода’; *истижны* 127 (стп. *iścizna* [BES I, 562]) ‘сума збитків, виставлена в судовому позові укривдженою стороною’; *навазка* 143 (стп. *nawiązka* [BES II, с. 283]) ‘штраф, визначений законодавством відповідно до конкретного правопорушення’; *похвалка* 110 (п. *pochwałka* [SP XXV, с. 184]) ‘погроза’; *правнє* 86 (п. *prawnie* [BES II, с. 764; SP XXX, с. 30]) ‘у судовому порядку, судом’; *презыскал* 91 (п. *przezyskać* [BES II, с. 926]) ‘отримати за рішенням суду’; *привлацати* 177 (п. *przywłaszczać* [BES II, с. 954–955]) ‘привласнювати’; паралельно зі словоформою *рокох* поодинокі вживається полонізм *роцех* у словосполученнях *о приших роцех* 66, *на теперешнихъ роцех* 101 (п. *przyszły* [BES II, с. 952]) ‘майбутній’; *совито* 128 (п. *sowito* [Тимченко 2, с. 365]) ‘подвійно, повновартісно’; *совитостю* 127 (п. *sowitość* [Тимченко 2, с. 338]) ‘подвійна оплата збитків, передбачувана контрактами на випадок невиконання угоди’; *справоватиса* 71 (п. *sprawować* [Тимченко 2, с. 352–353]) ‘здійснювати’; *до ѓзнаня* 155 (п. *uznanie* [Тимченко 2, с. 421]) ‘зізнання’; *ѓмоцованыи* 66 (п. *utocosowany* [Тимченко 2, с. 428]) ‘уповноважений’; *водлѓ ... ѓнодобана* 83 (п. *upodobanie* [Тимченко 2, с. 433]) ‘розсуд’; *ѓсправєдливитиса* 111 (п. *usprawiedliwić* [ESB, с. 571]) ‘оправдовувати(ся)’; *водле ѓфалы* 167 (п. *uchwała* [ESB, с. 660–661]) ‘постанова, рішення’; *обачили* 78 (п. *obaczyć* [BES II, с. 330]) ‘побачити’; *ѓмешкал* 150 (п. *omieszkać* [BES II, с. 410]) ‘гаяти, зволікати (час)’; *во ... члонкох* 165 (п. *członek* [BES I, с. 232]) ‘артикул, стаття’, це значення полонізму розвинулося за іншомовними зразками, насамперед, переклад лат. *membrum* та *articulus* [BES I, с. 232]; *шафунок* 136 (п. *szafunek* [Вг, с. 539]) ‘завідування, розпорядження’ тощо.

Деякі з термінів були складовою формуляра, наприклад, у конструкціях: «*Я, Стефан Корыбутович ... чиню явно и визнаваю тым моимъ листомъ всимъ вѓбѓ, кому того будєт потреба вѓдати...*» 83 (стп. *wobec* [ESB, с. 706]) ‘разом’; *Валєриян Пѓдловскии рѓнкѓ властну* 181 та ін. Велика кількість зібраних польських запозичень становить сталі вислови канцелярського стилю: *на потомные часы* 77 (п. *potemny* [BES II, с. 725]) ‘майбутній’; *моцю зуполною* 62, 95, 96, 101 (п. *zupelny* [ESB, с. 746]) ‘весь, цілковитий, повний’; *боже уховаи* 170, 180 (п. *uchowaj Boże* [Вг, с. 183]); *завитый рок* (стп. *zawity rok* [Сл.УМ 9, с. 229]) ‘кінцевий судовий термін’; *досыт вчинити* 146, *досыт чинити* 110, *досит учинити* 165, 138 (стп. *dosyć uczynić* [Сл.УМ 8, с. 179]) ‘відшкодувати’; *ѓстатнее воли* 107 (стп. *ostatny* [BES II, с. 449–450]) ‘останній’; *влоотною рѓкою, рѓнка власна* тощо. Частина з них виявлена в канцелярських зворотах (*завитый рок, досит учинити*), назвах свят, використовуваних як судовий термін виконання чогось (*трех кролей, святого Михала*).

У книзі засвідчено використання різних запозичень з польської мови з тотожним значенням. Не спостерігаємо відмінностей у вживанні слів **влостных** (стп. *włosny* [ESB,

с. 704) і **власнныи** / **власныи** (стч. *vlastni*, стп. *własny* [ЕСУМ I, с. 409]) ‘власний’: «...Богдан Дрозденский, властную рѣку подписал. Семен Дрозденский, влостною рѣкою подписал» 109; ...*ω* *вырѣбанѣ дѣбровы на части власной пѣна Подловского...* 56; ...*ω* *сеножат его влостную под греблею млына его...* 56. Зрідка в тексті пам’ятки натрапляємо на приклади субстантивациі такого прикметника: «...*И волно еѣ мѣсти будет по животе моемъ ѡтдати, даровати и, кому хочечи, записати, яко своим влостным, шафовати, водлѣ налепшого ѡдодобана своего...*» 83. В однаковому контексті виявлено слова **влостност** (стп. *włosność*, *włostność* [ESB, с. 704]) і **властность** / **власность** (стч. *vlastnost*, стп. *własność* [ESB, с. 704]) ‘власність’: «...*вшелакые пожитки, яко налепи // роздѣлючи, привлацати, такжѣ теж ѡтдати, продати, даровати, заменяти и тымъ, яко влостностью своею, шафовати. ...*» 177; «...*тых частии моих ѡтчизных в Ледѣховѣ и в Лудвицахѣ держати и вживати вечными часы яко власности своеѣ, волни будѣчи ѡтдати, продати, даровати и тым, яко власностью своею, шафовати. ...*» 104.

У документах використано поряд полонізми з подібним значенням, коли наступне слово уточнює попереднє, наприклад, *в котором правѣ маѣм, ѡбещѣмъ и словы нѣшими шлахетскими прирекаѣм* 77 (п. *obiesac*, *obiesowac* [BES II, с. 338]) ‘обіцяти’ та (п. *przrzekać* [BES II, с. 948]), яке, окрім семантики ‘обіцяти’, мало ще ‘запевнювати, гарантувати’. Написання цих слів разом знаходимо й у інших пам’ятках, пор. у Волинських грамотах: *ѡбещую и прирекам* [ВГ, с. 39].

Функціонування низки слів, насамперед загальноновживаних, є наслідком польсько-української інтерференції, зокрема поєднання в одному тексті питомих лексем і полонізмів із тотожним (однаковим, ідентичним) значенням без стилістичної потреби. Явище проникнення можемо простежити у використанні запозичень *малженок* (п. *malżonek*, стч. *malžen* [ESB, с. 312]) ‘чоловік’, похідне від малжонка як кум від кума, удівець від удова [ESB, с. 312], і *малжонка* (п. *malżonka*, стч. *malženka* ‘шлюбна жона’, утворене шляхом запозичення першої частини із свн. *māl* / *mahal* і калькування другої із свн. *wīp* ‘дружина’ [ESB, с. 312]) ‘дружина’, які потрапили в лексикон староукраїнської мови в XIV–XVI ст. Показовою є справа 22 щодо функціонування питомого *жона* та запозиченого *малжонка*: у вступній частині писар, окреслюючи суть документа, уживає питому назву (...*и ж описаль ... жонѣ своѣи ...* 98), далі в прямій мові, описуючи своїй дружині віно, чоловік використовує один раз лексему *малжонка* та 14 разів *жона*. А в справі 26 у прямій мові постійно вживається слово *жона* і лише в кінцівці документа в записі власне писаря – *малжонка*. Обидві ці справи засвідчують паралельне функціонування питомого слова й полонізму як в ідіолекті писаря, так і в мовленні учасників актових документів.

У текстах староукраїнської мови загалом натрапляємо на спеціалізацію аналізованих слів, уживання яких залежить, зокрема, від соціального статусу особи (челядь, міщан, шляхта): *хлопца и жонку на йме Марину огнемъ на смерть спалили та ... до дому ... в которомъ на тотъ часъ малжонка моя была* [Житомир, 1618; АЮЗР III/1, с. 240]; *городище его пан малжонокъ мои кнзь Кирикъ Ружиньский ... купил* [Житомир, 1590; АЖГУ, с. 52]; *А за оказанемъ мещанки пятицкоѣ Федоровоѣ Масловоѣ видел есми мужа еѣ Федора Масла* [там само, с. 65].

Дублетами до питомих слів виступають полонізми *малженок* 84 – *муж* 140; *кролевское* 63 (п. *królewski* [BES I, с. 824]) ‘королівський’ – *королевское* 79; *чотыридесять* 91 (п. *czterdzieście* [ESB, с. 101]) ‘сорок’ – *сорок* 97; *кровныѣ* 112 (п. *krewny* [ЕСУМ III, с. 81]) ‘рідний, свояк’ – *кровныѣ* 171; *тен* 185 (п. *ten* [ESB, с. 630]) ‘той’ – *тот* 168 тощо. Деякі лексеми вступают у синонімічні зв’язки із запозиченнями з інших мов: *марца* 109 (п. *marzec*, стч. *mařec* [BES I, с. 148]) ‘березень’ – *марта* 138 (стсл. *marъть*, сгр. *мáрти(о)с* [ЕСУМ III, 401]) ‘березень’; *во ... члонкох и артикулах* 165 (п. *członek* [BES I, 232]) ‘артикул, стаття’; стп. *artykuł*, стч. *artykul*, лат. *articulus* [BES I, 16; SP I, 218–221]) ‘артикул’ та ін.

Досліджувана книга налічує значну кількість **службових слів** польського походження: *албо* 77, *албошь* 73 *спол.* (стп. *albo* [SP I, с. 100–114]) ‘або, чи,’; *ве* 127 *прийм.* (п. *we* [Вг, с. 597]) ‘в’, *ведле* 60, *ведли* 98, *водле* 81 *прийм.* (стп. *wedle* [BS, с. 425]) ‘відповідно до’; *водлуг* 139 *прийм.* (стп. *wedlug* [ESB, с. 684]) ‘відповідно до’; *жебы* 53 *спол.* (стп. *żeby* [ЕСУМ II, с. 190]) ‘щоб’; *кды* 61, *кдым* 85, *кдыбы* 77 *спол.* (стп. *gduby* [BES I, с. 417]) ‘коли, якби’; *кѳ* 83 *прийм.* (п. *ku* [ESB, с. 270]) ‘до’; *леч* 99 *спол.* (п. *lecz* [ESB, с. 282]) ‘а, але’; *подле* 129 *прийм.* (п. *podle* [BS, с. 237–238]) ‘відповідно до’; *подлѳ* 139 *прийм.* (п. *podlug* [ESB, с. 451–452]) ‘згідно з’; *предса* 105 *част.* (п. *przedsię* [BES II, с. 834]) ‘все ж’; *през* 146 *прийм.* (пол. *przez* [Тимченко 2, с. 212]) ‘через’; *противко* 64, *противкѳ* 64 *прийм.* (п. *przeciwko, przeciw ku* [BES II, с. 818]) ‘проти’ тощо, значна частина з яких переносилася разом із конструкціями з подібних текстів польськомовних зразків, коли на українських землях започатковувалося ведення земських та актових книг.

Полонізм *кротъ* (п. *-kroć* [BES I, с. 819]) ‘раз’ бере активну участь у творенні складних прислівників: *двакрат* 80, *колкокрот* 94, *неоднокротъ* 80, *непооднокрот* 80, *потрикрот* 125, *трикрот* 62, *частокрот* 160.

Почасти виявляємо виразні фонетичні й морфологічні ознаки польської мови, наприклад, у назвах свят *Трех Кролеи, рымского света* 149, *о святом Михале, светѳ римьскомъ* 95 (пор. антропонім *Михаилом* 64); у вислові *кroleвское млсти* 113, у тексті частою також є й форма *королевское млсти* 79.

Напевно, під впливом польської мови вживаються слова без епентетичного *л*: *постановене* 165, *застановени* 124, *мовене* 106; у кількох випадках *є* на початку слова: *єдно* 116, 64. Носові звуки передано сполукою *ен* у слові *ахендожску* 109 (пол. *oszczędźka* [BES II, с. 358]) ‘оздоба’: «...*дѳвкамъ моим Федоре и Оленѳ шхендожску ведле стану нашего зѳмянского справити...*» 109. Слово *перенагабава(н)я* 171, імовірно, писар намагався пристосувати до української вимови (стп. *przenagabanie* [Тимченко 2, с. 97]) ‘напад’ та ін.

Польський вплив позначений на в кількох словоформах, зокрема в першій особі однини дієслів теперішнього часу: *амѳшкамъ* 125, *отдалам* 64, *ѳмоцнѳамъ* 64, *мам* 85, *давам* 184, *покладамъ* 123, 126; та в першій особі множини *не можемы* 72, *за тымъ са ласце ѳм поручамы* 72, усі ці форми вжито в прямій мові.

Зіставивши аналізований текст із подібними документами, відзначили, що в ньому поодинокі представлені фонетичні та морфологічні сполонізовані форми, яких набагато більше в пам’ятках пізнішого періоду (на зразок *слонце, вяра, прося, пец, естѳм, не машь* тощо), що є свідченням початку інтерференційних процесів в українській мові під впливом польської.

Поряд із канцелярськими зворотами в тексті активно проникали полонізми з повсякденного мовлення, однак не можна з упевненістю сказати, який відсоток запозичень із тієї величезної «лавини» був в активному вжитку тогочасної української народнорозмовної мови, а який – okazionalizmami писаря / оповідача тощо. Нижченаведені уривки зі справи 56 яскраво ілюструють перенесення полонізмів з вуст оповідача: «...*Чѳляд моя вишѳтка маєт быти пѳціона за теломъ моимъ, жебы жадное ѳневоли не зостало. То вишѳтко порѳчам и в моц а шпѳку их мѳлѳсти давамъ, которые сут вышѳци в сѳмъ тѳстамѳнтѳ моѳм выѳбражѳны...*» 185; «...*Шѳтом я, ѳмоцнѳяючи тѳн тѳстамѳнт моѳ, и пѳчат моѳ до него приложѳла и рѳжу моѳ властнѳю подѳсала...*» 185–186. Підкреслені в уривках слова в тексті пам’ятки більше жодного разу не повторилися (*вишѳткии, вишѳтко, давамъ, з навежѳнѳ, са пѳкловати, порѳчам, тѳн, ѳмоцнѳяючи*). З невеликої кількості польських словоформ першої особи однини теперішнього часу три вжито на цих сторінках (*давам* (двічі), *порѳчам*). Загалом у пам’ятці три фіксації вислову *рѳнкѳ властнѳу*, з них двічі в цьому документі: «...*Пѳсан в Кремѳянѳци. Стѳнислав Камѳнецѳкии, бурѳкграбѳи и подѳстарѳстии кремѳянецѳкии, рѳнкѳ властнѳу. Алѳкиши Белѳцѳкии, судѳя кѳродскии кремѳянецѳкии, рѳнкѳ властнѳу*» 186.

Показовим прикладом проникнення в актові книги особливостей мови носіїв є ще два

документи пам'ятки, де йдеться про суперечку між євреями та шляхтою. У них виявлено дієслово *проше* (4 фіксації), яке також позначене впливом польської мови: *Мошко на то повєдил, иж «я правные листы и слдныє пна Дчдшыны под печатю и с подписомъ ржи его влостное показю, проше, абых был водле тых листов и статутъ захован»* 129; ... *ѡмоцованыи ... шт жидов пан Матѡс повєдил. «Кгдыж, деи, показую в суду листы, доводы и выводы слушныє и правные на тоє постановенє жидовское ... проше, абых ведле тых листов и статуту права посполитого захован был»* 143–144. Це могли бути й польські євреї, які в XVI–XVII ст. активно переселялися на українські території.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, полонізми, виявлені в книзі Кременецького земського суду 1578 року, мали різне функціональне навантаження: одні виконували номінативну роль, значна частина була юридично-правовими термінами або складовою сталих висловів (канцеляризмів), низка таких слів зумовлена польсько-українською інтерференцією й потрапила чи то з мовлення писаря, чи то з вуст оповідачів. Аналіз пам'ятки засвідчив, що в мові-реципієнті слова польського походження з'являлися також на позначення реалій, назви яких уже існують. Перспективою подальших досліджень є укладання словника полонізмів староукраїнського періоду.

Список скорочених джерел

- АрхЮЗР** Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов. Ч. 1–8. Київ, 1859–1914.
- Булика** Булика А. М. Даўнія запазычанні беларускай мовы. Мінск : Навука і тэхніка, 1972. 384 с.
- ВГ** Волинські грамоти XVI ст. / упорядн. В. Задорожний, А. Матвієнко. Київ : Наукова думка, 1995. 245 с.
- ЕСУМ** Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
- Сл.УМ** Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 1994–2013. Вип. 1–16.
- Тимченко** Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 кн. / підг. до видання В. В. Німчук та Г. І. Лиса. – Київ – Нью-Йорк. 2003.
- BES** Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. Warszawa, 2000. Т.1–2.
- Brükner** Brükner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Wiedza Powszechna, 1957. 806 s.
- BS** Basaj M., Siatkowski J. Bohemizmy w języku polskim. Słownik. Warszawa, 2006. 502 s.
- ESB** Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2005. 863 s.
- SP** – Słownik polszczyzny XVI wieku / komitet redakcyjny: S. Bąk, S. Hrabec, W. Kuraszkiewicz, M. R. Mayenowa, S. Rospond i in. Wrocław – Warszawa – Kraków. 1966–2010. Т. I–XXXIV.

References (translated & transliterated)

- ArkhYuZR** – *Arhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izd. Vremennoyu komissieyu dlya razbora drevnikh aktov [Archive of Southwest Russia, ed. Temporary commission for the analysis of ancient acts].* (1859–1914). Kyiv [in Ukrainian].
- Bulyka** Bulyka, A. M. (1972). *Daŭniya zapazychanni belaruskay movy [Old Borrowings in Belarusian Languages].* Minsk: Navuka i tekhnika [In Belorussian].
- VH** *Volynski hramoty XVI st. [Volyn charteri of the XVI century].* (1995). V. Zadorozhnyi & A. Matvienko (uporiadn.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- ESUM** Melnychuk, O. S. (Eds.) (1982–2012). *Etymolohichnyi slovnyk ukrayinskoï movy [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language].* (Vols. 1–6). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Sl.UM *Slovník ukrajinštiny XVI – I polovina XVII st. [Dictionary of the Ukrainian Language of the XVI – I Half of the XVII Century]*. (1994–2013). issue 1–16. Lviv [in Ukrainian].

Tymchenko Tymchenko, Ye. (2003). *Materialy do slovníka pysemnoi ta knyzhnoi ukrajinštiny XV–XVIII st. [Tymchenko E. Materials to the dictionary of the written and book Ukrainian language of the XV – XVIII centuries]*. V.V. Nimchuk & G.I. Lysa (uporiadn.). Kyiv – New York [in Ukrainian].

BES Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego [Etymological Dictionary of the Polish Language]*. (Vols. 1–10). Warsaw [In Polish].

Brükner Brükner, A. (1957). *Słownik etymologiczny języka polskiego [Dictionary Etymological of the Polish Language]*. Krakow: Wiedza Powchesna [In Polish].

BS Basaj, M. & Siatkowski, J. (2006). *Bohemizmy w języku polskim. Słownik [Bohemisms in Polish. Dictionary]*. Warsaw [in Polish].

ESB Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego [Dictionary Etymological of the Polish Language]*. Krakow: Wydawnictwo Literackie [In Polish].

SP – Bąk S., Hrabec S., Kuraszewicz W., Mayenowa M. R., Rospond S. et al. (Eds.). (1966–2010). *Słownik polszczyzny XVI wieku [Dictionary of the Polish language of the 16th century]*. (Vols. I–XXXIV). Wrocław – Warszawa – Krakow [In Polish].

Список використаних джерел та літератури

1. Гриценко С. Динаміка лексики української мови XVI–XVII ст. Київ, 2017. 934 с.
2. Грімстед К. Руська серія Коронної метрики. *Руська (Волинська) метрика*. Київ, 2002. С. 29–139.
3. Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. Острог – Львів, 2002. 304 с.
4. Кременецька земська книга 1578 року / підгот. до вид. Л. В. Ящук. Кременець : Кремен.-Почаїв. держ. іст.-архітектур. заповідник, 2018. 300 с.
5. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. Тимошик. Київ : «Наша культура і наука», 2001. 440 с.

References (translated & transliterated)

1. Hrytsenko, S. (2017). *Dynamika leksyky ukrajinštiny XVI–XVII st. [Dynamics of the vocabulary of the Ukrainian language of the XVI–XVII centuries]*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Hrimsted, K. (2002). *Ruska serii Koronnoi metryky [The Russian series of Crown Metrics]*. Ruska (Volynska) metryka – Russian (Volyn) metric. Kyiv, 29–139 [in Ukrainian].
3. Kulakovsky, P. (2002). *Kantseliariia Ruskoj (Volynskoj) metryky 1569–1673 rr. Studiiia z istorii ukrajinškoho rehionalizmu v Rechi Pospolytii [Chancellery of the Russian (Volyn) metric of 1569–1673. Studio on the history of Ukrainian regionalism in the Rich Pospolyta]*. Ostroh – Lviv [in Ukrainian].
4. *Kremenetska zemska knyha 1578 roku [Kremenets Territorial Book of 1578 year]*. (2018). L.V. Yashchuk (uporiadn.). Kremenets: Kremen.-Pochaiv. derzh. ist.-arkhitektur. zapovidnyk [in Ukrainian].
5. Ohiienko, I. (Mytropolyt Parion). (2001) *Istoriia ukrajinškoj literaturnoi movy [History of Ukrainian Literary Language]*. M. Tymoshyk (uporiadn., avt. ist.-biohr. narysu ta prymit.). Kyiv: «Nasha kultura i nauka» [in Ukrainian].

Статтю отримано 12.11.2019 року
Прийнято до друку 16.12.2019 року